

УДК 342

<https://orcid.org/0000-0001-5063-4018>DOI <https://doi.org/10.32703/2663-6352/2021-1-9-68-75>*Подолан Юлія Олександрівна,**кандидат юридичних наук,**доцент кафедри господарського та**транспортного права Юридичного факультету**Інституту управління та технологій**Державного університету інфраструктури та технологій,**м. Київ, Україна*

СУТНІСТЬ КАТЕГОРІЇ «ПРАВА ТА СВОБОДИ ЛЮДИНИ» ЯК ЦІННІСНОГО ЕЛЕМЕНТУ В ПОБУДОВІ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

***Анотація.** У статті досліджується процес захисту прав та законних інтересів особи під час формування та реалізації в Україні державної політики у сфері національної безпеки, що є чи не найактуальнішою проблемою ефективного управління суспільством, що перебуває в процесі трансформації. Політична практика України показує, що теорії, стратегії, концепції та програми реалізації державної політики у сфері національної безпеки повинні об'єктивно інтегрувати всі компоненти політичної діяльності країни та базуватися на надійних теоретичних засадах та історичному досвіді. У наш час теорія національної безпеки перебуває у стадії активного становлення та динамічного розвитку. Щоб знайти надійну теоретичну базу для організації системи захисту прав та законних інтересів особи у сфері національної безпеки, необхідно розглянути основні принципи застосування ефективних політико-правових методів та інструментів безпекової політики держави, побудованих на основних принципах системності та комплексності і спрямованих на досягнення високого рівня національної безпеки. Відповідно до принципу комплексності політика національної безпеки на основі концепції національної безпеки України (основи національної політики) повинна забезпечувати координацію зовнішніх та внутрішніх складових економіки, суспільства, навколишнього середовища, науки та техніки.*

Автор приходить до висновку, що розвиток теорії та практики державного управління у сфері національної безпеки вимагає поглибленого незалежного вивчення процесів, що відбуваються в Україні, в контексті його глобалізаційного змісту. Складність політичних, соціальних та економічних питань національного будівництва вимагає ціннісної інтерпретації, тобто з'ясування та розгляду глобалізаційних цінностей, що впливають на рівень захисту прав людини у сфері національної безпеки. Мова передусім йде про глобалізаційні цінності, які визначають ціннісну систему національної безпеки. Якщо цю проблему не вирішити, неможливо буде гарантувати захист основних прав людини, а також буде неможливо науково збагатити систему стратегічних цілей соціального розвитку.

Ключові слова: права людини, права громадянина, інформаційні фактори, національна безпека, соціально-економічна безпека, захист, забезпечення, порогові значення

***Annotation.** The article examines the process of protection of the rights and legitimate interests of the individual during the formation and implementation of state policy in the field of national security in Ukraine, which is perhaps the most pressing problem of effective governance of society in transformation. Ukraine's political practice shows that theories, strategies, concepts and programs for the implementation of state policy in the field of national security must objectively integrate all components of the country's political activity and be based on sound theoretical principles and historical experience. Nowadays, the theory of national security is in the stage of active formation and dynamic development. To find a reliable theoretical basis for the organization of protection of the rights and legitimate interests of the individual in the field of national security, it is necessary to consider the basic principles of effective political and legal methods and instruments of state security policy, based on the principles. According to the principle of complexity, the national security policy based on the concept of national security of Ukraine (the basis of national policy) should ensure the coordination of external and internal components of the economy, society, environment, science and technology.*

The author concludes that the development of the theory and practice of public administration in the field of national security requires an in-depth independent study of the processes taking place in Ukraine in the context of its globalization content. The complexity of political, social and economic issues of nation-building requires a value interpretation, ie the identification and consideration of globalization values that affect the level of protection of human rights in the field of national security. We are talking primarily about globalization values, which determine the value system of national security. If this problem is not solved, it will be impossible to guarantee the protection of fundamental human rights, and it will be impossible to scientifically enrich the system of strategic goals of social development.

Keywords: human rights, civil rights, information factors, national security, socio-economic security, protection, provision, threshold values.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Коли мова йде про права людини як природні, невід'ємні властивості, маються на увазі ті права, які виражають життєво важливі потреби і інтереси, без забезпечення яких людина не може сформуватися як унікальна особистість, активний учасник, а не пасивний свідок історичного розвитку. Чим більше у людини прав, тим реальніша її свобода, тим більше можливостей вибору цілей і засобів їх здійснення.

Права людини - це прояв волі у всіх сферах життєдіяльності особистості. У зв'язку з цим слід згадати слова Е. Ходді (*Eric T. Hoddy (2021)*) про те, що «людина спочатку вільна, якщо вона людина». Свободу не можна ні з чого одержати, в ній можна лише спочатку перебувати. Свобода, писав він, належить людині як духовній особистості. [1]

Свободами людини називають ті сфери, сфери її діяльності, в які держава не повинна втручатися і в яких індивід може діяти на свій розсуд відповідно до своїх інтересів і цілей, не виходячи, зрозуміло, за встановлені законодавством межі. Якщо права людини визначають його конкретні дії (наприклад, право вільно пересуватися, вибирати місця перебування і проживання), то свободи закріплюють за індивідом можливість самостійного вибору варіантів своєї поведінки, не окреслюючи при цьому її конкретного результату.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Значна частина робіт, які відіграли важливу роль у створенні теоретико-методологічної бази даної проблематики, написана зарубіжними авторами. Серед найбільш відомих авторів особливо слід виділити Eric T. Hoddy, S. Porsdam Mann, Y. Donders, Pardavi, M., M. Szuleka, G. Gheorghie J. Bradley, M. F. Chou, M. Mann, G. Church, H. Porsdam. В їх роботах розкриваються фундаментальні основи дослідження національної безпеки, його різні аспекти, дається детальна характеристика пов'язаних з цим змін в різних сферах життя суспільства, а також обґрунтовуються можливі позитивні і негативні впливи реалізованої державної політики на сферу забезпечення прав людини і громадянина.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою роботи є аналіз конституційних основ забезпечення безпеки людини і громадянина в Україні, розкриття конституційного змісту національної безпеки та безпеки особистості через призму національного і міжнародного правового регулювання.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Сутністю національної безпеки сучасної України все більше стає не тільки і не стільки захист держави і її політичних інститутів, скільки в більшій мірі людини і суспільства. На перший план висувається проблема соціально-економічної безпеки в широкому сенсі цього слова, безпеки соціуму - особистості, окремих груп населення, суспільства в цілому, а також захисту прав людини і громадянина. Стан безпеки особистості - один з найважливіших критеріїв демократичності і цивілізованості сучасного суспільства. Людина одночасно є і часткою і основою будь-якого суспільства та держави. В основі соціальної політики демократичної держави лежить інтерес у розвитку кожного громадянина, його безпеки і добробуту, прав і свобод. Проблема створення громадянського суспільства пов'язана з безпекою особистості, з реальними можливостями здійснення її прав і свобод. [2] Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її права і свободи є найвищою цінністю. [3] Визнання, дотримання і захист прав і свобод людини і громадянина - обов'язок держави. Саме людина становить основну мету і сенс діяльності держави. Особлива роль в політиці держави щодо забезпечення людини як найвищої цінності, повинна відводитися безпеці людини і громадянина та захисту їх прав і свобод.

Безпека людини і громадянина в Україні, є визначальним компонентом в єдиній системі безпеки держави. У Конституції України не закріплено право людини і громадянина на безпеку. Разом з тим, безпека особистості відноситься

до найважливіших конституційно-правових категорій. Основні права і свободи, на думку Смирнкової Е. Г. мають головну конституційну мету - гарантувати захист особистості у всіх сферах її життєдіяльності: приватному житті, особистій безпеці, участь в управлінні державними справами та ін. [4; с. 56]

Права і свободи покликані охороняти, забезпечувати і захищати людину і громадянина за допомогою наділення особи різними можливостями і засобами, в тому числі юридичними правами і обов'язками. Їх призначення полягає в тому, щоб захищати особистість у всіх її станах. Однією з ознак правової держави є стан безпеки особистості, заснований на конституційній формі, на правовому обмеженні свавілля державної влади. Безпека особистості відноситься до тих конституційних цінностей, які дозволяють інтегрувати суверенітет держави, самодостатній розвиток українського суспільства і людини як найвищу цінність. У конституційно-правовому законодавстві закріплена розстановка акцентів в списку пріоритетів об'єктів безпеки: особистість, суспільство, держава. Що зумовлює потребу законодавця в методологічному осмисленні сучасних основ безпеки людини, суспільства і держави, джерел та передумов її здійснення. В останні роки проводяться теоретико-прикладні дослідження, зокрема М. Пардаві (*Pardavi, M., M. Szuleka, G. Gheorghe (2020)*) складових частин категорії «національна безпека», таких як соціальна, політична, економічна, військова, техногенна, екологічна, інформаційна тощо. [6]

З'явилася велика кількість наукових розробок, спроб дослідження, як всього комплексу питань національної безпеки, так і різних її аспектів - особистість, суспільство, держава. [7; с.91] Зважаючи на відсутність закріплення в Конституції України поняття безпеки особистості, даний інститут не отримав бажаного і належного розвитку ні в нормах законодавства, ні в підзаконних нормативно – правових актах, внаслідок цього, відсутній чіткий, адекватний понятійно-категоріальний апарат. Крім того, в даний час пріоритетними стають завдання посилення ролі держави як гаранта безпеки особистості, боротьби зі злочинністю, антитерористичною діяльністю. І, нарешті, проблема безпеки людини знаходиться в центрі уваги міжнародної політики, міжнародно-правових документів. З методологічної точки зору в даний момент, як видається, важливо в першу чергу розібратися з взаємодією таких ключових понять, як безпека, національна ідентичність, глобалізація і конкурентоспроможність, національні інтереси.

Становлення політики національної безпеки України в першу чергу пов'язано з пошуком нею своєї національної ідентичності і, відповідно, визначенням національної стратегії розвитку, а також з досить суперечливими процесами глобалізації.

П'ять з них безпосередньо впливають на національну та міжнародну безпеку: демократизація, економізація та інформатизація, культурна стандартизація і ціннісна універсалізація. Ці процеси неминуче наштовхуються на національну ідентичність як на перешкоду своєму природному розвитку. Втрата національної ідентичності веде, як показує світова практика, до втрати не тільки національних ціннісних орієнтирів, але і значної частини національного суверенітету держави, і становить пряму загрозу для національної безпеки. Це, в свою чергу, означає відмову від власних національних інтересів, нездатність цих

держав до самостійної як внутрішньої, так і зовнішньої політики. І навпаки, чітке самовизначення, тверда опора на національну ідентичність, відкриває можливість проводити свій власний внутрішньо- і зовнішньополітичний курс в міжнародній політиці, заснований на глибоко усвідомлених і чітко сформульованих національних інтересах.

В умовах всеосяжної кризи національної ідентичності кожна держава, навіть з числа тих, які добровільно і свідомо передають значну частину свого національного суверенітету більш потужним державам і міждержавним об'єднанням, робить все можливе для її подолання. Оскільки ідентичність є важливим структурним компонентом конкурентоспроможності національних держав, то вона сама втягується у вир всесвітньої конкуренції. Йде «битва ідентичностей» [8]. В боротьбі за національну безпеку виграють ті держави, чия ідентичність має велику історичну, культурну, етнічну та політичну глибину і силу. Держави, слабкі в цьому відношенні, змушені лише спостерігати, як їх національні ідентичності неминуче розчиняються в процесах глобалізації.

З іншого боку, чинити опір процесам глобалізації не тільки неможливо, але і контрпродуктивно, слід використовувати ті можливості, які вона надає для розширення прав людини і громадянина. Демократизація сучасного світу владно диктує необхідність переходу до загальних принципів як у внутрішній, так і в зовнішній політиці національної безпеки, необоротно змінювати ієрархію основних прав і свобод людини. На перше місце в цій ієрархії об'єктивно виходять права особи, на друге – громадянського суспільства, відтісняючи державу на третє місце і роблячи її в першу чергу інструментом захисту інтересів особистості і суспільства. Будь-яка країна, що претендує на визначальну роль в світовій безпековій політиці, сьогодні змушена строго дотримуватися цієї ієрархії. Демократизація зовнішнього середовища, що йде нехай непослідовно і суперечливо, нікому не дає можливості безкарно зневажати демократичні норми і процедури, ігнорувати права та законні інтереси людини. Жодна держава сучасного світу не може собі дозволити одну політику всередині своїх кордонів і принципово іншу - за її межами. З іншого боку, якщо не враховується зовнішня ситуація, то які б не бралися зусилля по формуванню національної стратегії розвитку, вони змінюються всесвітніми глобальними потоками і процесами у фінансовій, виробничій, соціальній, економічній, політичній сферах. Глобалізація, таким чином, стирає межі між зовнішньою і внутрішньою політикою. Власне вже тільки цією обставиною права і свободи людини на початку XXI століття серйозно обмежуються, потрапляючи в залежність від демократичних механізмів та інститутів, які до того ж також мають тенденцію до глобалізації.

Економізація, неухильно веде до формування єдиного світового економічного простору, робить нежиттєздатними моделі національної безпеки і національного розвитку, засновані на соціальній ізоляції, а інтеграцію в цей глобальний простір - єдино можливим способом ефективного захисту прав і свобод людини. Відмовитися від інтеграції - означає відмовитися від повноцінного розвитку. Але саме розвиток є ключовою передумовою забезпечення національної безпеки. Жодне суспільство не може бути конкурентоспроможним, не ставши частиною світового економічного простору.

Цей фактор крім усього іншого визначає пріоритетність геоекономічних механізмів забезпечення національної безпеки в порівнянні з геополітичними та геостратегічними, оскільки саме геоекономіка стає пріоритетом світового розвитку. Однак така інтеграція, на думку Дж. Хакера (*Hacker J. (2013)*) в ряді випадків веде до розмивання національної ідентичності, порушення основних прав і свобод людини і громадянина.[9]

Інформатизація, що формує єдиний світовий інформаційний простір, створюючи глобальне мережеве суспільство, відкриває громадянам охоплених нею країн доступ до всіх матеріальних і духовних благ, примножує інтелектуальний ресурс, а отже і всі інші ресурси, сприяючи сталому розвитку, досягненню благополуччя і безпеки особистості і суспільства. З іншого боку, інформаційні технології не є абсолютним благом: вони створюють нові можливості для контролю і маніпуляції масовою свідомістю у внутрішній політиці і нові ефективні засоби впливу на національні спільноти з боку найбільш технічно оснащених в цьому відношенні держав в рамках міждержавного протиборства, а, отже, створюють і нові загрози національній безпеці. Крім того, глобальні інформаційні потоки об'єктивно ведуть до порушення прав і свобод людини в сфері інформаційної безпеки. Як справедливо підкреслює відомий соціолог В. Марґінен (*Märginean, (2001)*), «як система соціально значущих орієнтирів «ідентифікації» себе ідентичність постійно знаходиться в процесі становлення і переосмислення своїх характеристик. Але в інформаційному суспільстві, в світі багаторівневої взаємозалежності соціальних суб'єктів і індивідів самі референтні орієнтири стають все більш невизначеними, розмитими і мінливими. Вони схильні до впливу стрімко зростаючих потоків інформації і самі формують простір інформації та комунікації».[10]

Культурна стандартизація, будучи певною мірою наслідком інформаційної відкритості, підриває колись замкнуті культурні ідентичності. За допомогою надсучасних інформаційних технологій, опиратися яким неможливо, глобалізація зламає бар'єри між різними культурами. При цьому виживають лише ті культури, які виявляються здатними до адаптації до стрімко мінливого світу, сприйняття нових досягнень світової цивілізації, при цьому, не втрачаючи своєї самобутності. Яскравий приклад такої адаптації - японська культура. Втім, протилежних прикладів набагато більше: це і іспанська, і турецька і мексиканська, і аргентинська, і багато інших культур, які не витримали зіткнення з натиском культурної уніфікації, породженої глобалізацією. Масова культура глобалізації в цих випадках виявилася сильнішою культурних ядер національної ідентичності, які в умовах глобалізації збереглися лише як культури фольклорні: іспанська корида, турецька іслам, мексиканська кухня, аргентинське танго. У всіх цих випадках глобалізація обмежує культурні права людини, зробивши громадян цих країн «громадянами світу».[12]

Нарешті, глобалізація наполягає на універсалізації ціннісних орієнтирів. За допомогою тих же масових інформаційних технологій (в першу чергу телебачення та Інтернету) вона наочно демонструє переваги західної моделі розвитку і, відповідно, західних цінностей: індивідуальна свобода, права людини, демократичні механізми, ринкова економіка, правова держава, громадянське суспільство, яке контролює цю державу. Як би там не було, але

саме ті країни, які відповідають цим цінностям, домоглися успіху, а ті, які їм не слідували, виявилися неуспішними. Як зазначає Д. Шарп (*Dustin N. Sharp (2021)*) Це, однак, означає, що багато цінностей, яким традиційно йшли, наприклад, Китай, Індія, Японія, а саме колективізм, державний патерналізм, авторитарні механізми управління, державний дирижізм в економічному житті в умовах глобалізації, як мінімум, поставлені під сумнів. [14] З іншого боку, поки залишається далеко не ясним, чи будуть традиційні західні цінності «працювати» в умовах швидко наступаючої постеконічної епохи. Цілком можливо, що в цю епоху будуть більш затребувані цінності не західного типу. Так що Індії та Китаю, можливо, не слід остаточно і безповоротно відмовлятися від своїх традиційних цінностей, які ще, можливо, стануть в нагоді не тільки їм, але і всьому людству.

Процеси глобалізації, з одного боку, розвивають класичний національний суверенітет, а з іншого, - сприяють піднесенню національної самовідомості малих народів, підтримуючи тенденцію до збільшення числа суб'єктів міжнародних відносин. [15] Принцип самовизначення аж до відокремлення, який застосовується до національних меншин багатонаціональних держав, веде до зростання кількості неієднаних державних утворень. Одночасно загострюється криза національної ідентичності вже усталених держав, в тому числі таких, як Німеччина, Франція, США. Все це серйозно впливає на проблеми забезпечення як національної, так і міжнародної безпеки.

Таким чином, наслідки глобалізації для захисту прав і свобод людини, а також для забезпечення національної та міжнародної безпеки вельми суперечливі. Вона створює як нові, небачені раніше можливості для розвитку і процвітання різних країн, так і нові, вкрай небезпечні виклики і загрози для України, що знаходиться в стадії соціально-економічної трансформації, і одночасно зберігає з об'єктивних причин спадкоємність своїх не тільки регіональних, але і глобальних інтересів, всі ці положення є особливо важливими і актуальними.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Вищевикладене дозволяє зробити висновок, що розвиток теорії та практики державного управління у сфері національної безпеки вимагає поглибленого незалежного вивчення процесів, що відбуваються в Україні, в контексті їх глобалізаційного змісту. Складність політичних, соціальних та економічних питань національного будівництва вимагає ціннісної інтерпретації, тобто з'ясування та розгляду глобалізаційних цінностей, що впливають на рівень захисту прав людини у сфері національної безпеки. Мова передусім йде про глобалізаційні цінності, які визначають ціннісну систему національної безпеки. Якщо цю проблему не вирішити, неможливо буде гарантувати захист основних прав людини, а також буде вкрай важко науково збагатити систему стратегічних цілей соціального розвитку. На жаль, як уже зазначалося, можна сказати, що Україна не має систематичних національних цінностей, і її ставлення до необхідності вирішення цієї проблеми є неприпустимо поверхневим. Тому національні цінності часто намагаються вивести з аналізу основних положень Конституції України, планових документів правлячої партії та інтегрують їх зі стратегічними пріоритетами державної політики.

Література:

1. Eric T. Hoddy (2021) Peasants' rights and agrarian violence in transitional settings: From transitional justice to transformative agrarian justice, *Journal of Human Rights*, 20:1, 91-109, DOI: 10.1080/14754835.2020.1850242
2. Kate Hunt (2021) Social movements and human rights language in abortion debates, *Journal of Human Rights*, 20:1, 72-90, DOI: 10.1080/14754835.2020.1850240
3. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
4. Смирнова Е. Г. Система підрозділів ОВС та їх повноваження щодо забезпечення економічної безпеки України [Електронний ресурс] / Е. Г. Смирнова // Наше право. - 2013. - № 12. - С. 58-64.
5. Тимошенко О. В. Система економічної безпеки національної економіки та комплексний механізм її забезпечення [Електронний ресурс] / О. В. Тимошенко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. - 2016. - Вип. 18. - С. 56-61.
6. Pardavi, M., M. Szuleka, G. Gheorghe, 'New decade, old challenges: Civic Space in Hungary, Poland and Romania', Report of Hungarian Helsinki Committee, Helsinki Foundation for Human Rights in Poland and APADOR-CH, March 2020.
7. Аляккін Р. В. Правове забезпечення національної інформаційної безпеки [Електронний ресурс] / Р. В. Аляккін, М. П. Федорін // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. - 2013. - № 4. - С. 91-96.
8. Buzan. (2000). *People, States and Fear*. *People, States & Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, Ed. Cartier, Chişinău, Central Bank of Latvia annual report of 2013 [http://www.lb.lt/lithuanian_economic_review_may_2014]
9. Hacker J. (2013). *Economic Security Index* available at:http://www.economicsecurityindex.org/?p=esi_implications
10. Mărginean, (2001). Analiza comparativă a finanțării politicilor sociale din România, alte țări în tranziție și țările UE, în „Calitatea vieții”, *Revistă de politici sociale*, anul XII, nr.1-4, p.214
11. Define the human right to science by Jessica M. Wyndham, Margaret Weigers Vitullo. *Science* 30 NOV 2018 : 975
12. Vosyliūtė, L., 'How could strategic litigation prevent policing of humanitarianism?', *ReSOMA Policy Options Brief*, December 2019, available at http://www.resoma.eu/sites/resoma/resoma/files/policy_brief/pdf/POB%20Strategic%20Litigation.pdf.
13. Wöffen, T., *European Associations: The Political Debate and Basic Legal Questions*, *We are Europe*, Version: October 2018, available at <https://we-are-europe.org/wp>
14. Dustin N. Sharp (2021) Prickles and goo: Human rights and spirituality, *Journal of Human Rights*, 20:1, 36-51, DOI: 10.1080/14754835.2020.1856647
15. S. Porsdam Mann, Y. Donders, C. Mitchell, V. J. Bradley, M. (2018) oF. Chou, M. Mann, G. Church, H. Porsdam *Opinion: Advocating for science progress as a human right* *Proceedings of the National Academy of Sciences* Oct 2018, 115 (43) 10820-10823; DOI: 10.1073/pnas.1816320115